

İslam'da Kamu Ekonomi Politikası

Islamic Public Economic Policy

Ahmet EFE

Dr., Kıdemli Denetçi, Uluslararası Kızıllaç ve Kızılay Federasyonu; Ph.D. Senior Auditor, International Federation of Red Cross and Red Crescent Ankara/Türkiye. icsiacag@gmail.com, ORCID: [0000-0002-2691-7517](https://orcid.org/0000-0002-2691-7517)

Makale Bilgisi	Article Information
Makale Türü - Article Type	Research Article/Araştırma Makalesi
Geliř Tarihi - Date Received	2 Eylül / September 2022
Kabul Tarihi - Date Accepted	28 November / Kasım 2022
Yayın Tarihi - Date Published	28 December / Aralık 2022
Yayın Sezonu	December / Aralık
Issue - Sayı	14

Atıf / Cite as: EFE, Ahmet. "İslam'da Kamu Ekonomi Politikası". *Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi - Katre International Human Studies Journal* 14 (December/Aralık 2022), 111-145. <https://doi.org/10.53427/katre.1170192>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/katre/policy>

Published by İstanbul İlim ve Kültür Vakfı / Istanbul Foundation for Science and Culture, İstanbul, Türkiye.

CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>) / This is an open access article under the CC BY-NC license (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>)

İslam'da Kamu Ekonomi Politikası

Ahmet EFE

Öz

Gelir dağılımında eşitsizlik ve işsizlik gibi temel sorunlar normalde iktisadi politikalarla giderilmeye çalışılır. Bu amaçla hükümetler tarafından pek çok teşvikler verilmekte ve hibe mekanizmalarıyla destekler seferber edilmektedir. Ancak yine de zengin olan büyük sermayedarların ölçek ekonomileri, kredibiliteleri ve lobicilik etkisiyle her zaman daha fazla kazandıkları, mali danışmanların sihirli çözümleriyle daha az vergi ödemeleri mümkündür. Buna karşın da en fazla vergilerin ücretli kesimden alınan gelir vergileri ile tüketim üzerine konulan vergilerden elde edildiği dolayısıyla kazanca göre vergilendirilerek ihtiyaç ölçüsünde dağıtımının yapıldığı bir mekanizma kapitalist düzende henüz gerçekleştirilememiştir. Bunun yanı sıra sermayedarların bankadaki mevduatları sürekli katlanırken bankadan kredi alan esnaf, memur, işçi veya emekli en ufak aksamada büyük temerrüt faizleri ve icralarla iflas eşğine gelebilmekte veya uzun dönem çalışarak aldığı krediler karşılığında sermayedarların servetine servet katmaktadır. Klasik ekonominin cevaplayamadığı bu tür sorunlara farklı bir perspektiften baktıran Davranışsal İktisat Teorisinin gelişmesiyle birlikte psikolojik, sosyolojik ve dini değerleri yansıtan parametrelerin iktisadi tercihleri belirlemede ve genel ekonomik performansı ortaya koymak noktasında dikkate değer olduğu söylenebilir. İslam ekonomisi alanında çalışan akademisyenler arasında bu açıdan farklı anlayışlar olabilmektedir. Bu nedenle iktisadi politika alanındaki analizlerle İslam iktisadının gelişmesine katkıda bulunulması önem arz etmektedir. Modern iktisat teorilerinin analizleri insanın sadece geçici dünya hayatında maddi menfaatlerini arttırmaya çalıştığı varsayımına dayanırken, kimisi serbest piyasanın en iyi tahsis mekanizması olduğunu, kimisi de devlet müdahalesi ve mülkiyet kurumlarının tartışmasız kaçınılmazlığını savunmuşlardır. Bazıları devletin zorunlu ancak fena olduğunu ve sadece piyasa aksaklıklarının meydana gelmesi durumunda kısıtlı ve geçici bir şekilde müdahalede bulunulabileceğini kabul ederlerken aralarında parasal veya mali araçlardan hangilerinin daha etkili olabileceği veya olamayacağı noktasında ihtilafa düşmüşlerdir. Bazıları ise sermayeyi elinde bulunduran kapitalistlerin emeğin meydana getirdiği artık değeri sömürmek için oluşturdukları düzenin devamlılığı için yeni kurumsal ve politik araçları geliştirdiğini iddia etmişlerdir. Bazıları da sosyal devlet uygulamalarıyla güçlülerin yaptığı haksızlıkların önlenerek herkesin hak ettiği adil bir sistemin serbest piyasa ortamıyla birlikte mevcut olabileceğini savunurlarken doğal seleksiyonla güçlü bireylerin devam etmesi gerektiği ve zayıfların korunmasının güçlülere ve dolayısıyla doğal dengeye haksızlık olduğu noktasında tartışmalar yapılagelmiştir. Dolayısıyla modern iktisat kuramları sermaye birikimine ve sermayenin kilit önemine dayanırken kullanılacak parasal, mali ve sosyal politika araçlarının etkinliği ve bölüşüm ilişkilerinde devletin ve kurumların rolleri üzerinde ayrışabilmektedirler. Sermaye birikimi, düzenleme rejimi, mülkiyet kurumları, üretim ilişkileri ve maddi üretim faktörleri sol ve liberal tüm iktisadi okullarda temel alınmaktadır. Bu noktadan

İslam ekonomisinin ayrıcalıklı durumu söz konusu olmaktadır. Bu nedenle de yapılan analizlerde İslam'ın temel ilkeleri bağlamında dünya hayatına ve dünyadaki nimetlere verilen önem ile varlıkların nasıl kullanılması gerektiğinin, kaynakların ihtiyaçlar için nasıl sarf edilmesi lüzumunun iktisadi politika yaklaşımıyla ortaya konulması bu çalışmamızın ana temasını oluşturmaktadır. Çalışmamızda İslami bakış açısıyla İslam ekonomisinin iktisadi politika üretebilme kapasitesiyle ilgili temelleri incelenmektedir. İddiamız, İslam'a uygun iktisadi politikaların modern iktisat politikalarına göre insanın maddi-manevi huzurunu sağlama ve hayatını kolaylaştırma noktasında daha tutarlı, mantıklı ve yararlı sonuçlar doğurduğudur. Bu çalışmada Said Nursi tarafından geliştirilen İslami etik aksiyomlar, kavramsal ve teorik analiz için referans noktası olarak kullanılmıştır. Buna göre iktisadi politikaların, İslam iktisadi kapsamında faizli işlemlere girilmemesi, gelir dağılımında adalet, israfın önlenmesi, insanların riyakarlıktan ve dünyaperestlikten korunarak paylaşımcı ve hayırhah niteliğini ön plana çıkarması, insana ve topluma yararı olmayan zararlı faaliyetlerden kaçınılması gibi temel ilkeler çerçevesinde oluşturulabildiği düşünülmektedir. Bu çalışmanın sonuçları, İslam ekonomisinin temel sorununun, kullanılan metodoloji biçiminde sıkışan neo-klasik ve neo-liberal doktrininde hala takılıp kaldığını göstermektedir. İslam ekonomisinin temel ilkelerini yeniden inşa etmek gerekliliği, tahkiki bir tevhit inancı ile şefkat ve tutumluluğa dayalı samimi kardeşlik duygusunu geliştirmek en önemli esasları teşkil etmektedir. Tevhit, tüm ekonomik uygulamaların başlangıcı ve sonu olarak da görülebilir. Çünkü niyet bazen bir amelin neticesini tersine çevirebilmektedir. Sebeplere hakiki tesir veren ve dünya menfaatine odaklanan bir niyet ve yaklaşım, adı ve şekli İslami olsun olmasın mahiyetini ve sonuçlarını da değiştirir. Kardeşlik, sadece dünyevi menfaat ilişkilerine dayandırılmamalı, inancın gerçek amacı ve yansıması olmalıdır. İman noktasında mümin sadece Müslümanlarla değil, diğer insanlar, hayvanlar, varlıklar ve hatta başına gelen olaylarla da barışık olmalıdır. İnsanlık ve diğer canlılar için değerli olması gerektiği için ibadetin bir parçası olarak çalışmak zorunda bırakılarak çalışma ve verimlilik ilkesi yükseltilebilir. Zekât, minnettarlık ve aşağılama olmaksızın insanların gelirini ve refahını artırmak için verimli bir dönüşümün parçası olarak gelir dağıtım ilkesinin uygulanması olarak görülüyor. Ekonomik ve mali boyut sadece ampirik değil, aynı zamanda ahlaki olan "*dindar ve erdemli*" olmak menfaatçi ve bencil bir "*homo economicus*" asla değildir. Nursi'nin çalışmaları, insanlığa faydalı olan Avrupa felsefesinin çeşitli geleneksel ekonomik modellerinden alternatif düşünceyi sergileyebilmek için tevhit paradigmasının ve saf gerçek inancın politik ekonomiye uygulanması yoluyla İslami politik ekonomiyi zımnen gerçekleştirme potansiyeline sahiptir. Sonuç olarak, İslami ekonomi politikası, tefeciliğin ortadan kaldırılmasına, kâr payının uygulanmasına ve zekâtın kurumsallaşmasına ve ayrıca saf ve gerçek inancın uygulanmasının istekliliği ile israfın yasaklanmasına yönelik olmalıdır. Saf ve haklı tevhid inancına sahip derin ve güçlü kökleri iyi anlaşıldığı takdirde İslam ekonomisinin yönü, çağdaş ekonomiye bir alternatif olarak parlak olacaktır. Nursi'nin Risale-i Nur Külliyyatında teşbih ettiği gibidir ki, maddeci bir anlayışla değil, İlâhî bir bakış açısıyla ebedî hayat pırlantalarına yatırım yapmak ve bu fani dünyevî hayatın kırık camlarına hak ettikleri değeri vermektir.

Anahtar kelimeler: Din, Ekonomi, İslam Ekonomisi, İktisadi Politika

Islamic Public Economic Policy

Abstract

Economic policies in normal circumstances try to solve main problems such as inequality in income distribution and unemployment. For this purpose, many incentives are given, and support is mobilized by government intervention through grant mechanisms. However, wealthy big capitalists may earn more due to their economies of scale, credibility, and lobbying, while financial advisors pay fewer taxes with their magic solution. In addition, while the deposits of the capitalists in the bank are constantly multiplied, the merchants, civil servants, workers, or retirees who take loans from the bank can come to the brink of bankruptcy with large default interests and executions in the slightest disruption or add wealth to the wealth of the capitalists in return for the loans they receive by working for a long time. It can be said that with the development of Behavioral Economics Theory, which looks at such problems from a different perspective that classical economics could not answer, parameters reflecting psychological, sociological, and religious values are remarkable in determining economic preferences and revealing general economic performance. There may be different understandings among academics working in Islamic economics. For this reason, it is important to contribute to the development of Islamic economics with analyzes in the field of economic policy. While the analyses of modern economic theories are based on the assumption that man only tries to increase his material interests in the temporary world life, some argue that the free market is the best allocation mechanism. In contrast, others argue that state intervention and the absolute inevitability of property institutions. While some accepted that the state is necessary but bad and can only intervene in case of market failures, they disagreed on which monetary or financial instruments could or could not be more effective. Others claimed that capitalists holding capital developed new institutional and political tools for the continuity of the order they created in order to exploit the surplus value created by labor. While some argue that a fair system that everyone deserves can exist together with a free market environment by preventing the injustices of the powerful through social state practices, there have been discussions on the point that strong individuals should continue with natural selection and that the protection of the weak is unfair to the strong. While modern economic theories are based on capital accumulation and the key importance of capital, they can differ on the effectiveness of monetary, financial, and social policy instruments used and the state's and institutions' roles in distribution relations. Capital accumulation, regulation regimes, property institutions, production relations, and material factors of production are the basis of all left and liberal economic schools. In our study, the foundations of the Islamic economy regarding the capacity to produce economic policy are examined from an Islamic point of view. From this point of view, the privileged status of the Islamic economy comes into question. For this reason, the main theme of this study is to reveal the importance given to the world life and the blessings in the world in the context of the basic principles of Islam, how the assets should be used and how the resources should be spent for needs, with an economic policy approach. We claim that economic policies in line with Islam yield more consistent, logical, and beneficial results in providing material and spiritual peace and facilitating people's life than current economic policies. In this study, Islamic ethical axioms developed by Said Nursi are used as reference points for conceptual and theoretical analysis. Accordingly, it is

thought that economic policies can be formed within the framework of basic principles such as not engaging in interest-bearing transactions within the scope of Islamic economics, fairness in income distribution, prevention of waste, protecting people from hypocrisy and worldly persecution, emphasizing the sharing and benevolent nature, and avoiding harmful activities that do not benefit people and society. The results of this study show that the fundamental problem of Islamic economics is still stuck in the neo-classical and neo-liberal doctrine, which is stuck in the methodology used. It is necessary to rebuild the basic principles of Islamic economics; Developing a sincere sense of brotherhood based on compassion and frugality with a firm belief in oneness constitutes the most important principle. Tawhid can also be seen as the beginning and the end of all economic practices. Because intention can sometimes reverse an action. An intention and approach that directly affects the causes and focuses on the world interest change its nature and results, whether its name and form are Islamic. Brotherhood should not be based only on worldly interests but should be the true aim and reflection of faith. In terms of faith, a believer should be at peace not only with Muslims but also with other people, animals, beings, and even the events that happen to him. The principle of work and productivity can be increased by being forced to work as a part of worship, as it should be valuable for humanity and other living things. Zakat is seen as applying the principle of income distribution as part of an efficient transformation to increase people's income and well-being without gratitude or humiliation. Being "religious and virtuous" whose economic and financial dimension is not only empirical but also moral is never a selfish and selfish "homo economicus." Consequently, Islamic economic policy should be directed towards the elimination of usury, the enforcement of dividends, and the institutionalization of zakat, as well as the prohibition of waste with the willingness to practice pure and true faith. The direction of the Islamic economy will be bright, being an alternative to contemporary economics if its deep and strong roots with the pure and justified belief of tawhid are well understood. It is as Nursi narrated in the Risale-i Nur Collection as an analogy that by investing in diamonds of eternal life and giving the broken glass pieces of this temporary worldly life the value they deserve, with a Divine point of view, not the materialist approach.

Keywords: Religion and Economics, Islamic Economics, Economics Policy

1. Giriş

İslam'ın ortaya koyduğu iktisat yaklaşımı, mevcut kaynakların sadece dünya için değil her an gelmesi muhtemel olan ölüm sonrası hayat için de en doğru şekilde tahsis ederek kayıpların en aza indirilmesi (maliyet minimizasyonu) ve kazançların da en çoklaştırılmasına (fayda minimizasyonuna) olanak sağlamaya çalışmaktır. Maddi üretim araçlarının insani amaçlar için hayırlı işlerde ve serbest piyasa ortamında kullanılmasına gayret eden Müslümanların dünya hayatını ahiretin tarlası gibi görerek geçici varlıklara sahip olmanın şükürünü eda ederken aynı zamanda fani olan elindeki varlıklarının tamamen yokluğa gitmemesi için ebedi bir yaşam elde etme yolunu

açacak Allah rızasının merkeze alınmasıyla olanaklıdır. Yoksa kendisinden önce çok daha büyük sermaye ve maddi varlıklara hükmedenlerin maddi olanaklarını ve kendi öz varlığını bile koruyamadan geçici bir zaman süresi içerisinde emanetçi bir ziyaretçi gibi göçüp gittiğini gören ve her günde ortalama 155.000 insanın ölümünden anlaşıldığı üzere kendisini dahil tüm sevdiklerini sırayla idam eden ecel celladından kaçamayacağını anlayan akıl sahipleri elbette sermaye birikimi ve servet ile mutlu olamayacakları gerçekliği sürdürülebilir iktisadi kalkınmanın da önündeki en büyük engel olarak ortaya çıkmaktadır.

Çalışmamızda İslami bakış açısıyla İslam ekonomisinin iktisadi politika üretebilme kapasitesiyle ilgili temelleri incelenmektedir. İddiamız, İslam'a uygun iktisadi politikaların modern iktisat politikalarına göre insanın maddi-manevi huzurunu sağlama ve hayatını kolaylaştırma noktasında daha tutarlı, mantıklı ve yararlı sonuçlar doğurduğudur. Bu çalışmada Said Nursi tarafından geliştirilen İslami etik aksiyomlar kavramsal ve teorik analiz için referans noktası olarak kullanılmıştır. Buna göre iktisadi politikaların, İslam iktisadi kapsamında faizli işlemlere girilmemesi, gelir dağılımında adalet, israfın önlenmesi, insanların riyakarlıktan ve dünya perestlikten korunarak paylaşımcı, hayırhah ve yardımsever niteliğini ön plana çıkarması, insana ve topluma yararı olmayan zararlı faaliyetlerden kaçınılması gibi temel ilkeler çerçevesinde oluşturulabildiği düşünülmektedir. Bu bağlamda öncelikle araştırma metodu belirlenmekte; araştırma problemleri ve literatür bilgisi verilmekte; modern ekonominin düşünsel temelleri irdelenmekte; İslami iktisat politikaları belirlenmekte; kamu ekonomi politikasında devletin rolü tartışılmakta; Risale-i Nur'da İslami iktisat politikaları üzerinde ilkesel çıkarsamalar yapılmakta; ve Türkiye reel ekonomi politikası üzerine değerlendirme yapılarak sonuçlandırılmaktadır.

2. Metod

Araştırmamızda betimleyici ve ilişki arayıcı mantıksal analiz metotları çoklu disiplinler bir yaklaşımla kullanılmaktadır. Ayrıca İslam ekonomisi ve ekonomi politikası üzerinden de literatür taraması yapılmaktadır.

Türkiye'de yazılmış bir dini tefsir olarak Risale-i Nur Külliyyatı'nın iktisadi politika oluşturmada konuya bir katkısının olup olmadığının tespit edilmesi

çalışmanın çerçevesi olarak düşünülmüştür. Bunun nedeni de Risale-i Nur tefsirlerinde zamanın gerekleri dikkate alınarak, klasik İslami eserlerden farklı bir yaklaşım ortaya konulmuş olmasıdır. Özellikle İslami ilke ve hükümlerin batı felsefesinin ilkeleri veya yorumlarıyla ortaya konulmasının yanlış olduğu, beşerî olmasından dolayı en büyük felsefi ilke ve yaklaşımların semavi ve vahye dayanan Kuran'ın ortaya koyduğu en küçük bir ahkâm ile karşılaştırılmasının bile olanaklı olmadığı savunulmuştur. Özellikle Kuran ile barışık¹ olan bilim ve felsefenin ilerlemesiyle Kuran hükümlerinin hikmetleri ve uygulamasının insan hayatında sağladığı maddi ve manevi ilerleme potansiyelinin zamanla anlaşılacağı mantıksal gerekçeler ve akli delillerle savunulmaktadır. Zehra ve Tenvir yayınevleri tarafından neşriyat ile ilgili iddia edilen farklılıklar bu hususlarda mevcut değildir.

Risale-i Nur'da, İslam Hukuku'nun dört temel esası olan, ibadet, muamelat, ukubat ve itikad'a dair temel kural ve ilkeler yer almakla birlikte diğerlerinin anahtarı hükmünde olan iman esaslarının ispatlanması noktasında yoğunlaşmaktadır. İbadet, ukubat ve muamelat da özlü bir şekilde ayet ve hadisler ışığında itikadın neticesi ve gereği olarak dikkate alınarak sağlam bir itikada sahip olan ve bu dünya hayatında kendisini misafir bilen Müslümanın hayatını kolaylaştıran, sosyal ve ekonomik ilişkilerde düzeni temin eden ve ebedi hayatında kendisine zahire ve güç sağlayan ikincil düzeyde önemi haiz olan esaslar olarak değerlendirilmektedir. Kuran'ın da tevhid, nübüvvet, ubudiyet ile adalet ve ahiret olarak dört temel üzerinde bina edinildiği savunulmakta ve tüm ayet ve hadislerin bu temeller üzerinde bina edildiği düşünülmektedir. Bu bağlamda araştırma varsayımları da şu şekilde belirlenmiştir:

- Dünya hayatı gibi elde edilen maddi varlıklar da geçici olup mülk sadece Allah'ındır.

¹ Kuran'ın yaklaşımı, tüm ilim alanlarının Allah'ın bir ismine dayandırılmasıdır. Yani tevhide dayanmayan, tesadüf, tabiat veya sebeplerin hakiki mucit olduğunu varsayan ilim veya bilimsel alanlar Kuran'la barışık değildir. *وَفِي كُلِّ شَيْءٍ لَّهُ آيَةٌ تَدُلُّ عَلَىٰ أَنَّهُ وَاحِدٌ*. "Her şeyde O'nun varlığını, birliğini gösteren bir alâmet vardır." İbn-i Kesîr, Tefsîrül-Kur'ani-Azîm, 1:24. "Yani, zerrelere yıldızlara kadar her şeyde bir pencere-i tevhid var ve doğrudan doğruya Zât-ı Vâhid-i Ehadi sîfâtıyla bildiren ayetleri, yani delâletleri ve işaretleri var" (Nursi, Emirdağ Lahikası, 65).

- Maddi kazanımlar helal yolla elde edilip meşru yollarda sarf edilirken iddihar ve sermayenin belli ellerde toplanması İslamiyette doğru kabul edilmemektedir.
- İnsan bulunduğu toplumda hâkim olan felsefi yaklaşımlar, kabuller, alışkanlıklar ve uygulamalardan etkilendiğinden dolayı iyiliğe teşvik ve kötülükten caydırma kamu iktisat politikaları üzerinden toplumlar üzerinde etkili bir araç olarak kullanılabilir. (Katre, 2019).
- Bir şey tamamiyle elde edilmezse tamamen terk etmek caiz değildir.

Bu varsayımlara göre araştırma sorularımız da “*İslam dini iktisadi politika açısından analiz edilebilir mi?*” ve “*Risale-i Nur Külliyyatı iktisadi politika ile ilgili nasıl bir perspektife sahiptir?*” şeklinde belirlenmiştir.

3. Araştırma Problemi ve Literatür

Scholar veri tabanında “islamic economic policy” olarak yapılan aramada 1.690.000 civarında yayın olduğu ve bunun 4.350 adedinin Türkçe literatür kapsamında olduğu tespit edilmiştir. Ancak arama kelimelerinin başlıkta geçmesine göre sınıflandırma yapıldığında sadece 64 makale bulunurken Türkçe literatürde hiçbir yayın olmadığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda yaptığımız çalışmanın literatüre katkısının önemli olacağı düşünülmektedir.

Son dönemlerde gelişmiş ülkelerde bile sosyal güvenlik kurumlarının önemli düzeyde açıklar verdiği, refah devletinin krizinin tartışıldığı bir ortamda, toplumda sosyal adaletin sadece devlet eli ile sağlanmasına yönelik seçeneklerin dışında başka olanakların aranması söz konusu olmaktadır (Bilen ve Terzi, 2019). İslam ekonomisi literatürü, İslam dininin öngördüğü ekonomik işleyişin mevcut ve uygulamada olan bütün ekonomik sistemlerin tümünden üstün olduğunu kabul etmektedir. (Ongan, 2008; Altuntepe, 2019). Son yıllarda maliye politikası, özellikle 1930'lardaki büyük bunalımın ardından Batı ekonomilerinin istikrar kazanmasında önemli bir rol oynadı. Üretken kapasitenin iyi geliştiği bir ekonomide, maliye politikası toplam talebi düzenlemede önemli bir rol oynayabilir. Bu tür ülkelerde, gelişmiş vergi ve sosyal refah sistemleri, enflasyon veya deflasyonla mücadelede esnek bir şekilde çalışmak için düşük bir maliye politikasıdır. İslami bir devlette, paranın gerçek değerinin istikrarı zorunlu olarak kabul edilir ve böyle bir ekonomi ise elzemdir. Enflasyon, zenginlik ve geliri zenginlerin elinde toplayarak insanların refahına zarar verebilecek bir

gelir ve servet dağılımı oluşturabilir. Deflasyonist koşullar da zararlıdır. İbn-i Haldun'un uzun zaman önce gözlemediği üzere, Sultan kendi artı mali akışlarını ve halka harcamalarını durdurursa veya vergi seviyesini yükseltirse, bu ekonomide bir durgunluk oluşturacaktır. Ekonomik istikrarı verimli bir şekilde sağlamak için Müslüman bir devlet her devlet gibi esnek ve esnek gelir ve gider sistemlerine ihtiyaç duyar. Gelir ve gider üzerindeki artan vergiler ile sosyal güvenlik ödemeleri, ekonomi için otomatik dengeleyiciler görevi görebilir. Ekonomi için olumsuz etki oluşturmazsa isteğe bağlı iktisadi politika önlemleri de alınabilir (Ahmed ve diğerleri, 1983).

İslami ekonomi politikası yerine İslami gündeme sahip hükümetler, insan davranışını şekillendirmek amacıyla sosyal ve kültürel politikalara odaklanma eğilimindeydiler. Sonuçta, daha fazla cami inşa etmek, alkolü yasaklamak ve kadınların toplum içinde ne giyip neleri giymemesi gerektiği konusunda tartışmalar yapmak kolaydır. Teknik uzmanlık gerektiren yapısal reformların karmaşıklığını yönetmek çok daha zordur. Yolsuzlukla mücadele etmek ve gelir eşitsizliklerini iyileştirmek için yerleşik menfaatleri üstlenmek ise bundan daha da zordur.

Kapitalist düzen içerisinde tüketim toplumu olarak sürekli ihtiyaçlar suni bir şekilde çeşitlendirilmektedir. Said Nursi'nin ifadesiyle "*hacat-ı gayri zaruriye hacat-ı zaruriye hükmüne getirilmekte*" ve sosyal medya ile popüler kültür sayesinde Müslümanlar da gelişmiş batı ülkelerindeki tüketim kalıplarına girerek yaşam biçimi olarak yakınsama gösterebilmektedir. Nefsin ve dünyevi duyguların istediği doğrultuda ve insanları birbirilerinden gördükleri yenilikler ve medeniyet harikalarını hoş görerek onları elde etme yarışına sokması nedeniyle sadece belirli ibadetlerle sınırlı kalan bir din anlayışının toplumda yaygınlaşarak Kuran'ın hükümlerine ve ilahi mesajlara karşı yabancılaşmaya neden olabilmektedir.

İlerleme yolundaki İslam ekonomisi disiplini, aynı zamanda bazı ciddi rahatsızlıkları da beraberinde getirmiştir. Zaman geçtikçe ve daha geniş bir kabulle, hareketlerin İslam ekonomisi ve finans eğitimindeki hakimiyeti gevşemeye başlamıştır. Bu durum özellikle bazı problemler oluşturmuştur:

1. Uygulamada var olmayan bir İslami ekonomik sistemin ideallerini kapitalizmin ve sosyalizmin operasyonel zayıflıklarıyla karşılaştırmanın ne kadar geçerli olduğu tartışmalı bir konudur.

2. Öte yandan, gelişmekte olan ekonomilerde, özellikle de Müslüman ekonomilerde, Batı'da eğitim görmüş, dereceleri olan yeni meraklılar ile profesyoneller, İslam ekonomisi üzerinde iddia sahibidir. Batılı düşünce tarzında şartlandırılmış olarak, etik normların ve niyetlerin nicelleştirilemeyeceğini ve kullandıkları verilerin nadiren ihtiyaç duyulan İslami köklere veya içeriğe sahip olduğunu çok iyi bilerek İslam ekonomisinin, özellikle finansın ampirik yol boyunca gelişmesini istenmektedir (Hasan, 2007).

3. İslam iktisatçıları grubu Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası gibi uluslararası finans kurumlarından emekli olan genellikle 'uzman' olarak üzerlerine yüklenen üstün İslami eğitim kurumlarıyla ve dini-fikhi referanslarla ilişkileri söz konusu olmayan Müslümanlardan oluşmuş ve bunlar disiplini kendi bakış açılarına göre yönlendirmişlerdi (Zubayr, 2016).

Bu yukarıdaki sorunlar dikkate alındığında ve küresel istatistiklere göre dünyadaki servetin yarısının sadece %1 elit zengin kapitalistlerin² ve yaklaşık olarak servetin %80 oranı %10 zenginlerin elinde kalmaya devam ettiği, gelir dağılımının giderek bozulduğu, (Treanor, 2015) fakirlik kısır döngüsünden az gelişmiş ülkelerin bir türlü çıkmadıkları ve orta gelir tuzağında kalarak merkez kapitalist ülkelerin ekonomik pazarı haline gelmeleri için bir çözüm olarak sunulan modern iktisat politikalarının başarılı olmadığı görülmektedir. Bu sorunlara İslami iktisat politikaları olarak nasıl bir yaklaşım ve yöntem ile ne tür çalışmalar yapılarak sorunların giderilebileceği araştırılmaktadır. Bunun için öncelikle modern ekonominin bu bağlamdaki düşünsel temellerinin bilinmesinde fayda görülmektedir.

4. Modern Ekonomi Politikasının Düşünsel Temelleri

Modern iktisadi düşüncenin temelleri materyalizmi esas alan kapitalizme dayanmaktadır. Modern daha çok "çağdaş" anlamında veya "post-modern" kullanımların başlamasıyla günümüzde klasik veya geleneksel anlamda da

² Bu konuda farklı çalışmalarda değişik oranlar gösterilebilmektedir. Ancak ortalama olarak elit bir kesimin büyük pastaya sahip olduğu şüphesizdir.

kullanılabilmektedir (Anonim, 2014). Modern iktisadi düşünce genel bir akım olarak kabul edilerek merkantilizmden sonraki süreçte Marksist ve liberal iktisadi düşünce ve bunların bütün neo-post türevleri kastedilmektedir. Bu nedenle de İslam iktisadi ile ilgili analizlere girilmeden önce modern iktisadın hangi temeller ve yaklaşımlar üzerine oturtulmuş olduğunun ifade edilmesi gerekir.

David Hume tarafından tümenden gelimci mantığa karşı çıkıştan bu yana, kökten bir ikilem bilginin akıl ile elde edildiğini savunan mantıkçılar (rationalist) ile bilginin kaynağının duyu organları olduğunu savunan görgülcüler (empirisist) arasında yaşanmaktadır. Bu ikilem eski Yunan felsefesinden bu yana rasyonel düşüncenin mantıksal yapısı dikkate alındığında şüphecilik ile iman arasında tereddüde düşüldüğü söylenebilir. Şüphecilik bilginin bazı tecrübe veya öncül sezilere dayanan ispat edilebilir bir ifadeye dayanmadığı müddetçe ulaşılamaz olduğunu sürdürürken imancılar, şüphecilikten kaçınmak için maddi olarak ispat edilemeyen varsayımlara olan kabul ve inançlarını esas tutarlar. Ancak buradaki tartışma da özellikle muharref olan Hristiyan dininin varsayım ve ilkeleri dikkate alınarak yapıldığından dolayı bu ayrıma dikkat edilmesi gerektiğinin altının çizilmesi gerekir.

Machiaavelli'nin politik düşüncelerinin tarihsel karşısı merkantilist sistemdir. Merkantilizm de ortaçağ adamışlığı (medieval particualrism) ile ortaçağ evrenselliği (medeval univarsaliism) ile sürekli mücadele etmiştir. Thomas Hobbes ile birlikte ütöpik şemanın ardındaki tipik motivasyonu anlamak mümkündür. Bu da Hobbes'in kartezyen rasyonellikten alınan bilimsel metodolojiden anlaşılmalıdır. Bilgi güçtür ve manipülasyon ve kontrol yetkinliği ise bilginin test edilebilmesidir. İşte burada Marksist mteryalizm ile doruğa ulaşan iktisadi politika, rasyonellik ve sosyal rasyonellik ki tarihsel politik ekonominin yapıtaşlarını oluşturmaktadır (Campbell, 1971, s. 26).

Ana akım modern ekonomi dört ekonomik düşünce okuluna ayrılabilir: klasik, Marksist, Keynesyen ve Chicago Okulundan kısaca bahsetmekte yarar vardır. Klasik ekonomi politik olarak da adlandırılan klasik iktisat, 18. ve 19. yüzyıllarda ana akım ekonominin orijinal biçimiydi. Klasik ekonomi, hem piyasaların dengeye doğru hareket etme eğilimine hem de nesnel değer teorilerine odaklanır. Neo-klasik iktisat bu okuldan türemiştir ancak değer

teorisinde faydacı olduğu ve modellerinin ve denklemlerinin temeli olarak marjinal teoriyi kullandığı için farklılık gösterir. Buna göre, demokrasi, eşitlik ve insan haklarına saygı, toplumun tamamı için ilerleme ve mutluluğa giden tek yolu oluşturmaktadır. Marksist ekonomi, emek değer teorisine ve Marx'ın emeğin sermaye tarafından sömürülmesi olarak gördüğü şeye odaklanır. Dolayısıyla, bu ekonomik düşünce okulunda, emek değer teorisi, basitçe fiyat hesaplama yönteminden ziyade, kapitalist bir toplumda emeğin sömürülme derecesini ölçmek için bir yöntemdir. Keynesyen ekonomi, temel olarak fiyatların görece esnek olmadığı bir dönemde kısa vadede milli gelirin belirleyicilerini analiz etmeye dayanmaktadır. Keynes, geniş bir teorik ayrıntıyla, işgücü piyasasındaki yüksek işsizliğin neden düşük "etkin talep" nedeniyle kendini düzeltemeyeceğini ve durumu düzeltmek için neden ne fiyat esnekliğine ne de para politikasına güvenebileceğini açıklamaya çalışarak eksik dengede olan ekonomi için genişletici maliye politikasının çözüm üretebileceğini savunmuştur. Son bir ekonomik düşünce okulu olan Chicago Ekonomi Okulu, en çok serbest piyasa savunuculuğu ve parasalcı fikirleriyle tanınır. Milton Friedman ve parasalcılara göre, para arzı büyük ölçüde genişlemediği veya daralmadığı sürece piyasa ekonomileri doğası gereği istikrarlıdır ve para politikaları en doğru politikalar olup maliye politikaları önerilmemektedir. Peki, çoğunlukla maddi felsefeye dayanmasına rağmen ekonomiyi din veya din benzeri kavramlar, yaklaşımlar, düşünce ve paradigmalara zenginleştirebilir mi? Aslında bir ahlaki bilim olarak da kabul edilebilecek olan ekonominin yükselmesine katkıda bulunulabilir (Mirakhor, 2014).

İktisadi hayat, varlığa hizmet ettiği için öncelikle varlığın mahiyeti ve gerçekliğin tanımlanmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Sadece maddi birikimi arttırmak ve zenginleşmek için her türlü kaynağı mobilize etme mantığına dayanmaması gerekir. "*İnsan nedir, nereden gelip nereye gitmektedir ve birikim yapmanın her an bitebilecek bir ömür içinde değeri nedir?*" gibi kilit sorular açıkta kalmaktadır. Bu da metafizik denilen dini değerler ve kabuller ile bilimsel araştırmalarla anlaşılabilir. Bu hususlarda verilecek cevaplar, felsefe, iktisat, psikoloji veya antropoloji tarafından ortaya konulabileceği gibi dini değer ve kabullerde buna cevap verebilmektedir. Daha sonra insan için varlıklardan yararlanmak, sınırlı kaynakları sınırsız ihtiyaçlar için etkin bir şekilde kullanmak ortak iyiliği nasıl elde edebiliriz etik değerler ve ahlaki sistemler cevap

vermektedir. Bunların en üzerinde de Wishloff (2009) tarafından ifade edildiği üzere, insan yaşamının nasıl kolaylaştırılabileceği sorusu geliyor ki o da ekonomi bilimi tarafından cevaplanmaktadır. İnsan yaşamının kolaylaştırılmasında politika paketleri ve kurumsal yapılanmalar yanında en önemlisi de tüm aktörlerin davranışlarını ve tercihlerini belirleyen yaşam iktisadi politikalar olarak karşımıza çıkmaktadır.

5. İslami İktisat Politikaları

İktisat politikası, devletin belirli iktisadi amaçlara ulaşmak için çeşitli kararlar alması ve bunları çeşitli araçlar yoluyla uygulaması olarak tarif edilebilir. Bugün bütün devletlerin, sahip oldukları ekonomik düzen ne olursa olsun başlıca iktisadi olarak amaçları grafikte gösterilmektedir.

Şekil 1. İktisat politikası amaçları

Her birisi ayrı bir araştırmaya konu edilebilecek büyüklükte olan ve her iktisadi okula göre de farklı önceliklere ve önerilen araçlara göre değişkenlik gösterebilen bu iktisadi amaçlar, bütün dünya devletlerinin öncelikle ele aldıkları esas iktisadi amaçlardır. Bunların yanında çeşitli tali amaçlar da söz konusu olabilir. İktisat politikası araçlarını da temel niteliklerine göre mali, parasal, dışsal, kontrol ve kurumsal araçlar olarak beş grupta toplamak mümkün olup, İslam toplumlarında ekonomi yönetimi tarafından bu amaçların yerine gelmesi için uğraşı verilmesi için hiçbir engel yoktur.

Yukarıdaki hedeflerin yerine gelmesi için uygulanması gereken iktisat

politikası ana hedeflerinin başında, israfın bertaraf edilmesiyle üretim faktörleri dâhil olmak üzere bütün kaynaklarda etkin kullanımın sağlanması gelmektedir. Modern iktisattan ayrılan nokta üretim kaynaklarının sadece maddi değeri noktasından ele alınmaması aynı zamanda her birisi birer ihsan, lütuf ve Allah'ın varlığı ve birliğine delil olarak dikkate alınarak Allah'ın rızası uğrunda helal işlerde ve insanlığın yararına olan işlerde kullanılmasının temin edilmesidir. Üretim faktörleri Allah'ın olduğu gibi bunların Onun razı olduğu şekilde insanlığın yararına kullanılması gerekir. Yoksa modern iktisadi politika gereklerinden olan maddi yararın bireysel çıkar için sarf edilmesi değildir.

Her ne kadar Hristiyanlık ve Yahudilik, Osmanlı İmparatorluğu dahilindeki yerlerde yaygın olarak uygulanmasına rağmen, İslam en başından beri resmi diniydi. Rolü, bugüne kadar Ortodoks Hıristiyanlığın merkezi olan ve ağırlıklı olarak Müslüman olan Ortadoğu'nun Arap bölgelerinin fethinden sonra Konstantinopolis'in fethinden sonra daha önemli hale geldi. Kuşkusuz saf anlamda İslam Ekonomisi uygulamasının tüm boyutlarıyla analiz edilebilmesi, bu alandaki ampirik sonuçların varlığına ve bu da nihai olarak hilafet teşkilatının tesis edilmesini gerekli kılmaktadır.

İslam ekonomisinde kavramsal ve teorik konular üzerine büyüyen bir literatür mevcuttur. Ancak İslam İş Birliği Teşkilatı (İKÖ) üye devletlerinde bunun ekonomik politika ile ne kadar uygun olduğu noktasında incelemeler yeterli değildir. Fıkıh veya İslami hukukun incelenmesi, Kur'an ve hadislerin yorumlanmasını ve ekonomik politika da dahil olmak üzere gündelik hayatta ortaya çıkan sorunlara uygulanmasını içermektedir. Fukaha, kamu politikası alanında ortaya çıkanlar gibi çağdaş meselelere nasıl uygulanması gerektiğini belirlemek için fıkıh okuyan bilim adamları veya hukukçulardır. Görüşleri veya hükümleri fetva olarak adlandırılır. Bu görüşler İslam ekonomi politikasının analizinde veri teşkil etmekle birlikte iktisat politikaları tekniği ve uygulamalarını bilmeyen fıkıhçıların doğrudan bu alana karışması da çoğunlukla sorunlara ve yanlış mülahazalara yol açacaktır.

Savurganlık, yaygın yolsuzluk, kaynak kullanımında verimsizlik, harcama politikasında yanlış öncelikler, aşırı dış borçlanma, yeterli kamuyu aydınlatma eksikliği ve kamuya hesap verme sorumluluğu son yıllarda temel gündem maddeleri arasında yerini korumaya devam etmektedir. Bunların pek azı, ima

ettiği İslami demokratik kurumlarla şura sürecinin yokluğuna atfedilebilir. Düşük okuryazarlık ve eğitim seviyesi de bu bağlamda nedenlerden sayılırlar. Genel olarak halk, ama özellikle bazı yöneticiler ve karar vericiler güçlü sorumluluk duygusundan yoksundur. Buna karşılık İslam, onlara emanet edilen güvenin bilincinde olmalarını ve bir misyon duygusu ile donatılmalarını öngörmektedir.

Bürokrasi, İslam'ın verdiği güven ve hesap verebilirlik duygusuyla aşılmalıdır. Vergi yapısı mümkün olduğunca basitleştirilmeli ve kamu harcama politikalarındaki öncelikler, İslami ihtiyaçların karşılanması, eşitsizliğin azaltılması ve ekonomik kalkınma hedeflerine hizmet edecek şekilde yeniden tanımlanmalıdır. Bu aynı zamanda kitlelerin istekli iş birliğini sağlamada ve kamu maliyesinin azınlığın çıkarlarına hizmet ettiği ve yöneticileri zenginleştirdiği yönündeki yaygın duygunun neden olduğu mevcut ilgisizliği ortadan kaldırmada uzun bir yol kat edecektir. Yönetimde adalet, yolsuzluğun ve verimsizliğin kökünü kazımak için bir ön koşuldur. Dış 'yardım'a olan güven, Müslüman ülkeler arasında daha fazla iş birliği ve daha fazla ticaret ile değiştirilmelidir. Kamu parasını harcayanlar, kamuya ve vergi mükelleflerine karşı tam olarak hesap verebilir olmalıdır ki bu ancak kamu hesaplarının uygun şekilde açıklanmasıyla sağlanabilir. Rasyonel eylem tam ve doğru bilgiye vukufiyet gerektirir. Gelişmekte olan ülkelerde düzgün yönetimin önündeki ciddi bir engel, istatistiksel verilerin kalitesiz ve yetersiz doğasıdır. Ekonomi, nüfus, doğal kaynaklar, beceriler, sermaye stoku, hayvan zenginliği, mahsuller, arazi kullanımı, fiyatlar, para kredisi ve iç ve dış ticaret ile ilgili bilgilerin miktarını artırmak ve kalitesini artırmak için her türlü çaba gösterilmelidir. Son olarak, politika yapıcılar, farklı koşullar için tasarlanmış politikaları taklit etmek ve geliştirmekte olan insanların gelişmiş dünyaya bağımlılığını artırmaya yönelik cihazlara güvenmek yerine, kendileri için düşünmeli ve kendi çözümlerini bulmalıdır (Siddiqi, 1992).

İşletme organizasyonu modellerinin seçimi, kısmen faaliyetin niteliğine, işletmelerin rekabet ettiği pazarlara ve finansman olanaklarına erişimine bağlıdır. Ticari faaliyet, elbette, riba bazlı bankacılıktan alkol ve domuz eti üretimi ve dağıtımına kadar geniş bir endüstri yelpazesini engelleyen helal bir yapıya sahip olmakla birlikte, bu, bireysel işletmelerin ölçeğini veya kurumsal

yapılarını etkilemeyecektir. Helal üretim yapan ve helal sektörlerde çalışan organizasyon ve işletmelerin verileri İslam ekonomi politikası analizlerinde kullanılabilir.

Yine, İslam'da harcamalarda ve tüketimde itidal savunulmuştur. Alkollü içki, kumar ve talih oyunlarının yasaklanması ile lüks ve israf yasağı toplumda az çok bir tüketim dengesi ve bedeni-ruhi istikamet sağlar. İslam'da üretim, ihtiyaca göre belirlendiğinden, tabii kaynakların israf edilmesi söz konusu olmayacaktır. Ayrıca, İslam iktisadında israf kültürü aşıl原因an reklamcılık, aşırı sürüm ve iktisadi kalkınma faktörü olarak sömürgecilik ve savaş ve nihayet talebin daralmasıyla ortaya çıkan işsizlik teorik olarak gözükmez. Ancak, bugün İslam ülkelerinde israf yasağının görenek belasıyla umumi bir kültür yozlaşmasının da etkisiyle tahrip edilmesi, önemli bir İslami ilkenin devre dışı kalmasına yol açmıştır.

İktisat politikası ana hedeflerinden biri de sosyal adalet, refah ve güvenliğin sağlanmasıdır. Bunun esası da sosyal politika başlığı altında inceleneceği üzere, adil gelir bölüşümü ile servet ve mülkiyetin yaygınlaştırılmasıdır. *"(Servet) İçinizde yalnız zenginler arasında dolaşan bir devlet olmasın"*(59/7). Bu ayetteki ilke aynı zamanda İslam'da iktisadi güçlenmenin belli bir zümrenin ve sınıfın değil, bütün toplumun görevi olduğunu gösterir. Sanki, sosyal adalet bir finansman unsuru olarak uygulanıyor. Adil gelir bölüşümünü sağlamak için devletin elinde sosyal ve mali politika araçları vardır. Örneğin zekat, esas olarak servetleri belirli seviyenin üzerinde olanlardan bir gelir aktarımı öngörür.

İktisat politikalarının başka bir hedefi dış politika ile iç içe olup, ekonomik bağımsızlığın sağlanmasıdır. Özellikle ulus aşırı güçlere sahip toplumların borç verme stratejileri ile az gelişmiş ülkeleri kendilerine bağımlı hale getirme çabaları, dış politika ile ekonomi yönetimlerini yakınsatmaktadır. Kur'an'da; *"Onlara karşı gücünüzün yettiğince kuvvet hazırlayın"*(8/60) ve bir hadiste *"Müslüman bir yılanın deliğinden ikinci defa sokulmaz"* buyurulması göz önüne alındığında, emperyal toplumların görünmeyen silahlarıyla defalarca vurulmamak ve bunun için kendi imkanlarını iyi şekilde kullanabilmek büyük öneme sahip olmaktadır. Bunun için İslam toplumları, doğal kaynaklarını ham olarak ihraç etmek yerine bunların mamul veya yarı mamul hale getirilmesini

yerli ekonomileri içerisinde yapabilmeli, kendi ihtiyaçlarına uygun teknolojiler üretebilmeli, ekonomik ihtiyaçlarını karşılayabilecek sanayi ve üretim tekniği ile sermaye birikimine sahip olabilmeli, popülist uygulamalar için veya aşırı büyüme hırsına kapılarak dışarıdan faizli krediler almaktan vazgeçmeli, yeterli bir savunma sanayisine sahip olmalı ve yine ihtiyaçları gidermeye yönelik bir sanayi sistemini oluşturabilmelidir.

Ayrıca, İslam iktisat politikaları ekonomik istikrarın sağlanmasını da hedeflemek durumundadır. Bunun da en önemlisi fiyat istikrarıdır. Bu yüzden, ilke olarak fiyatların tekelci eğilimlerinin önlenmesi serbest bir piyasa oluşabilecektir. Enflasyonu da önleyecek bir sistem, kamu otoritelerine malların üreticilerden tüketiciye en kısa yoldan intikalini sağlama görevini yükleyerek piyasada alıcı ile satıcılar arasındaki mal ve fiyat konularındaki şeffaflık ve bilgi akışı kolaylaştırılmalıdır. Özellikle faiz sisteminin ortadan kaldırılması öngörülmesinden dolayı enflasyonist ortamlar hem ticari ahlakı zedeler ve hem de karşılıksız borçlanma (karz-ı hasen) kurumunu da yıpratır. Bu nedenle enflasyonla mücadele, piyasanın açıklığı ve parasal destekler büyük önem arz etmektedir.

6. Kamu Ekonomi Politikasında Devletin Rolü

İslam Devleti, doğal kaynakların mülkiyet hakkının tek sahibi olması gerektiği için ekonomik faaliyetlerin tüm yönleri üzerinde mutlak kontrole sahiptir. Sadr'a göre doğal kaynakların veya birincil metallerin sahibi, ikincil metallerin tek sahibidir (Aziz, 2022). Temel olarak, İslam Devleti hükümeti toplumdaki zenginlik akışını belirleyebilir ve ekonomik süreci tanımlayabilir. İslam Devleti'nin temel amacı, doğal kaynakları tüm topluma fayda sağlayacak şekilde sonuna kadar geliştirmeye yönelik politikalar oluşturmaktır. Böyle bir ekonomik hedefe ulaşmak için Devlet, tüm insanlara refah getiren maksimum üretim miktarına ulaşmak için sosyal ekonomik kaynakları dağıtma hakkına sahiptir. Devlet, toplumun asgari temel ihtiyaçlarını karşılamak ve halkın ekonomik refahını sağlamakla yükümlüdür. Bu işlevi piyasanın dalgalanmalarına bırakan kapitalist Devletten farklıdır. Ekonomik faaliyetlerin tüm yönleri üzerinde Devlet kontrolünü savunan Marksist-Leninist teori gibi değildir. İslam Devleti, bireylere sosyal amaca ulaşmak için özel mülkiyet hakkı verirken, ekonomik faaliyetlerin yönünü belirler. Hükümetin rolü, ekonomik

faaliyetleri denetlemek ve düzenlemektir. Buna göre İslam, ortaya çıkan herhangi bir ekonomik koşulu karşılamak için yeni düzenlemeler geliştirme konusunda hükümete yüksek derecede esneklik bırakmıştır. Sadr, Şeriat'ta kısıtlamaların olmamasını *manatiq al-faragh* (hukukun takdiri alanı) olarak adlandırmıştır. Kanun koyucu açısından bu mevzuat alanını, ekonomik faaliyetlerin ve üretim araçlarının gelişmesini sağlamak için gerçekçi bir yaklaşım olarak görmektedir. O zaman İslam Devleti liderliği, insanların ekonomik ihtiyaçlarını karşılamak ve ekonomik kaynakların maksimum kullanımını sağlamak için ortaya çıkan yeni koşullara uygun gördüğü her türlü yeni yasa ve düzenlemeyi başlatabilir. Başka bir deyişle, İslami hükümet, sosyal hedeflerine ulaşmak için ekonominin tam kontrolünden serbest girişime kadar çok çeşitli ekonomik politikalar benimsemekte özgürdür. Bu durumda, hükümet, Devlet ekonomisinin yönünü belirlemek için mümkün olan en iyi alternatif iktisat politikaları izlemek için ekonomistlere ve uzmanlara güvenmelidir (tabii ki, dağıtım teorisini geçersiz kılmamak şartıyla). İslam Devleti'nin ekonomisinde hükümetin böylesine sınırsız bir rolü, önemli sosyal katılımı nedeniyle haklı çıkar. Devlet, tüm insanların sosyal refahından sorumludur (Al-Sadr, 1982). İslam Devletindeki ekonomik kaynaklar, sadece çalışma ve üretme kabiliyetine göre değil, aynı zamanda ihtiyaçlara göre de dağıtılmış olacaktır. Toplumdaki tüm insanlar çalışamaz ve çalışanlardan bazıları ihtiyaçlarını karşılayamaz. Sadr toplumda üç ekonomik sınıf tanımlar (Aziz, 2022):

(1) İhtiyaçlarını daha fazla üretebilecek zihinsel ve/veya fiziksel güce sahip olanlar;

(2) ancak temel ihtiyaçlarını karşılayacak ölçüde çalışabilecek durumda olanlar; ve

(3) üretken bir şekilde çalışacak zihinsel veya fiziksel güce sahip olmayanlar.

Hükümetin sorumluluğu, temel insan ihtiyaçlarıyla sınırlı olmayan son iki sınıfın ihtiyaçlarını karşılamaktır. İslam Devleti'ndeki insanlar onurlu bir şekilde yaşamalı, yani ekonomik durumları kabul edilebilir bir genel seviyeye yükseltilmelidir. Bu nedenle Devlet, sosyal refah programını finanse edebilmek için ekonomik kaynaklara sahip olmalıdır. Allah'ın, köy halkından Resulüne,

akrabaya, yetimlere, kardeşlere ve çocuklara rızıklandığı şeylerle ilgili emirleri ekonomi politikalarına referans olmalıdır:

"Allah'ın, (fethedilen) memleketlerin ahalisinden savaşılmaksızın peygamberine kazandırdığı mallar; Allah'a, peygambere, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir. O mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir servet (ve güç) hâline gelmesin diye (Allah böyle hükmetmiştir). Peygamber size ne veriyse onu alın, neyi de size yasak ettiyse ondan vazgeçin. Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz, Allah'ın azabı çetindir." (Kuran, 59:7)

Sadr'a göre bu ayet iki şeye işaret etmektedir: Birincisi, ekonomik kaynakların hükümet ile muhtaçlar arasında tahsisi; ikincisi, zenginliğin zenginlerin ekonomiyi kontrol etmesini engelleyecek şekilde dağıtılması. Yukarıdaki yoruma dayanarak Sadr, İslam ekonomisinin temel ilkelerinin: (1) üretim ve dağıtım araçlarının kamu (yani Devlet) mülkiyeti ve (2) merkezi ekonomik planlama olduğunu savunmuştur. Sosyal güvenliğin ortak ihtiyacının garanti altına alınması ve bireyin temel ekonomik haklarının güvence altına alınması, ancak toplumun tüm kaynaklarının toplum tarafından kontrolü ile mümkündür. Buna göre meşru İslami hükümet, kamu yararına hizmet etmek ve piyasadaki istikrarsızlıkların üstesinden gelmek için uzun vadeli planlar yapma sorumluluğuna sahip olarak faizin yerlerde gezindiği ve zekat yolu ile paylaşımın zirve yaptığı alt yapı öğeleriyle gerekli iktisadi politikaları kurgulamak zorundadır. İslam, insanlar arasındaki gelir farklılıklarını tanır, ancak adil bir yaşam standardı yaratmaya çalışır. Böyle bir sosyo-ekonomik durumu gerçekleştirmek için İslam, müreffeh insanlardan alınacak sabit vergileri belirtmekle birlikte, sosyal ve ahlaki bir mekanizma kurar. Müsrif ve savurgan bir yaşam tarzı İslam'da kesinlikle önerilmez. İslam, ekonominin kaynaklarını tüm insanların ihtiyaçlarını karşılayan ve toplumsal eşitliği sağlayan metalar üretmeye yönlendirmek için üretim ve tüketimde israfı ve risk almadan paradan para kazanmayı da yasaklar. Devlet ayrıca, ekonomik servete sahip olanların bencilliğini ve açgözlülüğünü yenmek ve tüm insanlar için adil bir yaşam standardı sağlamak için ücretleri ve fiyatları düzenleme yetkisine sahiptir (Aziz, 2022).

7. Risale-İ Nur'daki İlkeler Çerçevesinde İslami İktisat Politikaları

İslam dini, öncelikle sağlam bir imana sahip olmayı ve dünya hayatında da mutluluk ve refahı sağlayacak olan ebedi hayatı kazanmak için çalışmayı gaye edindirdiği için, önceki bölümlerde de değinildiği gibi, psikolojik, sosyolojik, felsefi ve politik temelleri, iç dinamikleri harekete geçirmek için yeterli olmaktadır. Ancak, Bediuzzaman'ın ifadesiyle "*desatir-i hikmetin nevamis-i hükümetle tesis*", yani bilimin gösterdiği ve aklın doğru bulduğu kuralların ve durumların devlet politikalarıyla uygulamaya sokulması ve kamu gücünün optimumu yakalamak için kullanılması, istenmeyen arızî durumları engellemek açısından büyük öneme sahiptir. Bu bakımdan, ekonomik olarak yukarıdaki gibi bazı hedeflerin tayin edilerek uygulamanın ona göre doğru araçlarla yapılması önem kazanmaktadır.

Risale-i Nur Külliyyatında "İslam ekonomi politikası" veya "ekonomi politikası" ifadeleri hiçbir şekilde geçmemektedir. Bunun yanı sıra herhangi başka bir alanda politikalardan da doğrudan bahsedilmemektedir. Ancak İslami bir iktisadi politikanın nasıl olması gerektiğine dair ipuçları bulunabilmektedir. Zaten verilen düsturlar "*bahr-i muhit-i Kuraniye*" denilen Kuran denizinden alınan katreler olduğu için tüm ilim alanlarına esas teşkil edecek çekirdekleri sağlayabilir potansiyeldedir. Batıdan sistem olarak sadece ve toptancı bir yöntemle kapitalizmi değil, gelişimi ve bilimi, teknolojiyi alarak kendi yapımıza ve dinin gereklerine uygun bir şekilde ihtiyaçlarımız doğrultusunda kullanmamızı salık veren Nursi, sistemlere, değerlere, ideolojilere düşman olunmamasını ve onların birer araç olduğunu; asıl amacın insanların iyiliği, huzuru, mutluluğu olduğunu ortaya koymaktadır (Alkan, 2017:111).

"*Maişet için tabii, meşrû ve hayatı olan yol, san'at, ziraat ve ticarettir. Tabii ve normal olmayan yol ise memurluk ve her çeşidiyle âmirliktir, idareciliktir*" (Nursi, Münazarat, 253). Buradan iktisat politikaları için bazı çıkarsamalar yapılabilir. Örneğin, san'at, ziraat ve ticareti teşvik edici üretim politikalarının uygulanması gerektiği anlaşılabilir.

Tam istihdam politikası açısından da kamu istihdamının teşvik edilmemesi ve kamu kurumlarının birer istihdam araçları olarak kullanılmamaları gerektiği düşünülebilir. Ayrıca, insanlığın geçmişini Vahşet ve

Bedeviyet devri, memlukiyet devri, Esirlik devri, Ecîrlik (ücretlilik devri) şeklinde dört dönem olarak değerlendirir. Yaşadığımız devir de Ecîrlik devridir. Ancak insan esirliği istemediği gibi ecîrliği de istemez. İleride insanlık "*Malikiyet ve Serbestiyet devri*" dediği bir döneme geçeceğini öngörmektedir (Bakkal, 2017:3). İnsanların doğasında sahip olduğu maddeleri çok daha özenli ve gelecek kuşakların gereksinimlerini de dikkate alacak şekilde koruma ve kullanma duygusu vardır. Bunu gerçekleştirmek için devlet güvencesi ve emniyetin tesis edilmesi gerekmektedir (Kara, 2017:65). Bu da tam istihdam politikalarının işçilerin hissedar olmalarının temin edilmesi noktasında kurgulanması gerektiğini gösterebilir.

Aşağıdaki tabloda iktisat politikasına dair bir değerlendirme yapılmaktadır.

Tablo 1. Risale-i Nurdaki Düsturlar Işığında İktisat Politika temelleri

İKTİSAT POLİTİKALARI	RİSALE-İ NURDAKİ YAKLAŞIMLA POLİTİKA ARAÇLARI
1. Fiyat istikrarını korumak	Seddi zarar ilkesiyle fahiş fiyatın ve kartelleşmenin önlenmesi, gereksiz tüketim ve israfın engellenmesi, alışverişte güven tesis edilmesi ve tüketici basireti
2. Tam istihdama ulaşmak	Tembellikle mücadele, liyakat esas kılınması ve emeğin hak ettiği karşılığının verilmesi, kamu istihdamının teşvik edilmemesi, özel sektör istihdamının ortaklık olarak teşviki
3. Üretimi arttırmak	Çalışmanın esas olması, mesailerin tanzim edilmesi, meslek-i fitri olan ziraat, ticaret ve sanat üzerinde yoğunlaşılması, insanlığa yararlı mal ve hizmetlerin teşvik edilmesi
4. Ödemeler	İsraftan kaçınılması, ortalamanın üzerindeki

dengesini düzenlemek	lüks tüketimlerden kaçınılması (sevadı azama tabi olmak), ihtiyaç olmayan şeylerin alınmaması
5. Gelir ve servet dağılımını düzenlemek	Zekâtın toplumda tesis edilmesi, faizin kaldırılması, yardımlaşma düsturunun kolaylaştırılması

Kaynak: Risale-i Nur tefsirinden araştırmacının kendi çıkarımlarından oluşturulmuştur.

Yukarıdaki tablodan anlaşıldığı üzere İslami bir iktisat politikası, insanların dünyanın bir misafirhane olarak geçiciliğine inanarak ancak ahiret için gerekli olan salih amel ve takva için bir tarla olduğu düşüncesiyle çalışma, gayret, fedakârlık, hak, paylaşım ve gereksiz ve zararlı maddeler ve işlerden kendisini ve toplumu koruyabilmek noktasında çaba sarf etmemesi durumunda maddi tedbirlerle bir noktaya varılabilmesi çok daha zordur. Ne kadar önlem alınsa, kontroller tesis edilse ve ceza mekanizmaları kurulsun bile insanlar ihlal etmek için anlaştığında her türlü politika ve uygulama etkisiz hale gelebilecektir. Bu nedenle risale-i Nurdaki yaklaşımda insanın davranış ve uygulamalarını harekete geçiren ve dönüştüren yaklaşım, iman ve davranış biçimleri kabul edilerek öncelikle insanı kâmil yetiştirmeye çalışılması ve bunun paralelinde kötü niyetli veya bilgisizlerin bozgunculuğunu önlemeye veya caydırmaya yönelik bazı maddi mekanizmalarla desteklenmesi gerekliliği anlaşılmaktadır.

Bunun yanı sıra kapitalistler gibi sermaye birikimi yapma ve zenginleşme saikleri ile iktisadi politika yapılması da zaten İslam'ın ruhu ile bağdaşmaz. Sermaye sahipleri zekâtını verdiği, insanlığa ve topluma yararlı mal ve hizmet ürettiği ve muhtaçlara yardım ettiği sürece toplumsal huzur, tam istihdam, gelir dağılımı, üretim vb. hususlar da düzelecektir. Ancak sermaye sahipleri kamu olanaklarından fazlasıyla yararlanmaya çalışmak, kendi çıkarlarını koruyan politika çıkarılması için siyasetlerle lobicilik yapmak, memur ve görevlileri satın almaya çalışmak ve emekçinin hak ettiğini tam vermemek gibi kötü nitelikleriyle çoğalırlarsa o zaman iktisat politikalarıyla toplumsal ve ekonomik dengenin sağlanabilmesi de olanaklı değildir.

Tüketiciler tüketimde ve en son marka mal ve hizmetleri elde etmede riyakâr bir şekilde israf ederlerse ekonomide kaynaklar etkin bir şekilde kullanılamaz. Çalışanlar da elde ettiklerini yetersiz bulacaklarından dolayı daha fazla para arayışı içerisinde yapabilecekleri gayreti de göstermeyeceklerdir. Ancak gayri meşru ve haram kazanç alanları araştırılacak ve sosyo-ekonomik denge bozulacaktır.

Gene benzer şekilde faiz terkedilmediği müddetçe çalışan az gelirli ve orta gelirli kesim yüksek gelirli mevduat sahiplerini sürekli beslemiş olacakları için gelir dağılımı düzelmeyecek ve toplumsal huzur kalmayacaktır. Ancak aşırı tefeci faizi ile görece düşük faizin zararı aynı olmayacaktır. Zararın daha az olan şartlara göre tercih edilebilir. Zenginler fakirlere merhamet ederek zekât ve sadaka ile yardımda bulunmazsa toplumsa kardeşlik yerine düşmanlık, huzur yerine anarşi, güven yerine hırsızlık ortamı yaygınlaşma eğilimi gösterecektir. Kamu kaynakları da yetmeyeceğinden sürekli isyan ve ihtilaller meydana gelecektir. Bu şekilde sınıf mücadeleleri ve kaynak israfına yol açacak olan faaliyetler azaltılmakla birlikte üretkenliğin teşviki ile ekonomik üretkenlik kapasitesi artacağından dolayı cari açık, enflasyon, işsizlik ve bölüşüm sorunları daha kolay bir şekilde yönetilebilecektir.

Devlet kapısında geçimlik arayanların ve bu yolla servet biriktirerek zengin olma hevesinde olanların kamu kaynaklarını süüistimal ederek bir nevi çingenelik etmeleri gibi bir riskin mevcut olduğu ifade edilmektedir.

"Maişet için tarîk-i tabîi ve meşru' ve zîhayat; san'attır, ziraattır, ticarettir. Gayr-ı tabîi ise, memuriyet ve her nev'iyle imarettir. Bence imareti, ne nam ile olursa olsun, medar-ı maişet edenler bir nevi cerrar ve aceze ve seeledir. Fakat hilebaz kısmında... Bence memuriyete veya imarete giren, yalnız hamiyet ve hizmet için girmelidir. Yoksa yalnız maişet ve menfaat için girse, bir nevi çingenelik eder. {: Ey memurlar, Eski Said'in kırkbeş sene evvel söylediği bu sözünden gücenmeyiniz.} İşte memuriyet filcümle ve askerlik bilcümle bizde olduğu için, servetimizi israf eline verip neslimizi etrafa saçıp zayi' ettik". Münazarat (39)*

"İktisat Risalesi" isimli eserinde Bediuzzaman (Nursi B. S., Lemalar, 1970), İslam ekonomisinin temel ilkelerini yazmaktadır. Diğer İslam ekonomistlerinden

tek farkı ise modern iktisada dair herhangi bir referans ve yöntemsel ilişki içerisinde bulunmadan safi bir şekilde “*yiyiniz, içiniz israf etmeyiniz*” Ayeti ile “*iktisat eden geçim derdini çekmez*” mealindeki hadisin tefsiri yapılırken bu ve benzer emir ve nehiylerin insan hayatına yansımalarının nasıl olacağına dair tahliller yapılmaktadır. Kısacası kâinatın yaratıcısının mesajının ne olduğu ve Müslümanların verilen nimetlerden yararlanma ölçüsünü anlayarak Allah’ın razı olacağı şekilde nasıl davranması gerektiği ifade edilmektedir. Özünde de Dünya hayatının merkeze alınması değil, araçsal olarak asıl olan ebedi hayat için nasıl kullanılması gerektiğine dair temel mesajları vermektedir.

8. Türkiye Reel Ekonomi Politikası Değerlendirmesi

İslamcı siyaset, son yıllarda Ortadoğu ve Kuzey Afrika'nın önemli bölgelerinde otorite konumuna geldiğinden dolayı iktidardaki değişim sosyal bilimcilerin dikkatini çekmiştir. AKP 2002 yılının sonunda iktidara geldiğinden bu yana Türkiye, birçok gözlemciye göre önemli ölçüde değişti. Daha da önemlisi, böyle bir değişim Ortadoğu'daki İslamcı siyasetin rol modeli olarak görülüyor. İktisat politikaları açısından ise AKP dönemi bir değişimi değil, sürekliliği simgelemektedir: 1980'lerden bu yana uygulanan makroekonomik politikalar, birbirini takip eden AKP hükümetleri tarafından da yürütülmüştür. Sermaye girişlerine bağlı büyüme modeli, Anadolu burjuvazisinin çıkarlarıyla büyük ölçüde çatışsa da ardı ardına gelen AKP hükümetleri onu yapısal olarak değiştirmeye çalışmamışlardır. İstanbul burjuvazisi için kazançlı bir ekonomik ortam yaratılmış ve bu burjuva fraksiyonla bağlantılı işletmelerin toplam varlıkları AKP iktidarı döneminde son yıllarda hızla artmıştır. Bununla birlikte, süreklilikten bahsederken AKP döneminde gelişen ayırt edici özellikler de akılda tutulmalıdır. İdeolojik olarak İslamcı AKP'ye yakın olan bazı sermaye gruplarının hızlı yükselişi, çoğu zaman burjuva fraksiyonlarının yapısında köklü bir değişiklik olarak yorumlandı. Anadolu burjuvazisinin lehinde olduğu iddia edilen yapılandırma, kamu kaynaklarının, çoğunlukla da yatırım teşviklerinin tahsisi ile sıkı bir şekilde ilişkilendirilmiştir. Ancak AKP hükümetlerinin yatırım teşvik politikasını İstanbul burjuvazisinin ekonomik egemenliğini bozmak için tasarladığına dair bir emare yoktur. AKP döneminde devlet ve burjuva fraksiyonları arasındaki ilişkide bu açıdan ciddi bir değişiklik yoktur. Bununla birlikte, AKP hükümetleri farklı burjuva fraksiyonlarının çıkarları arasında

dengeyi bulmada ve mültecilerle dezavantajlı kesimlere de yeni imkanlar tanımada başarılı görünmektedir (Karatepe, 2013).

Türkiye'nin bazı benzersiz özellikleri vardır. Bunlardan biri de Avrupa Birliği'ne katılmak isteyen tek Müslüman ülke olmasıdır. İçeride, son yıllarda yeni ve zorlu bir deneyim yaşamaktadır: liderliği ılımlı İslamcılıktan gelen 'Muhafazakar Demokrat' bir hükümet altında serbest piyasa ekonomi politikalarını uygulamak. Pek çok gözlemci, Türkiye deneyiminin İslam ile piyasa ekonomisinin ne kadar uyumlu olduğunu gösterdiğini düşünmektedir. (Acar, 2009).

Türkiye ekonomisi sorunlarında suçun büyük bir kısmı, yaygın olarak kabul edilen ekonomik ilkeleri sözde "*ahlaka dayalı ekonomik model*" lehine inatla reddeden Cumhurbaşkanı'dır. Erdoğan, politikalarını Kuran'dan ayetler alıntılanarak ve İslam hukukuna bağlı kalmanın bir Müslüman olarak görevi olduğunu iddia etmiştir. Buna göre Erdoğan, İslam'ın tefeciliğe karşı olduğunu savunarak, Türkiye'de enflasyon hızla yükselirken bile düşük faiz oranlarını sürdürmekte ısrar etmektedir. Geleneksel para politikasına göre, merkez bankaları enflasyonda bir artış olduğunda faiz oranlarını yükseltir, böylece tüketicileri daha az harcamaya ve daha fazla tasarruf etmeye teşvik eder ve sonuçta para dolaşımını azaltır. Erdoğan'ın bu temel ekonomik ilkelere bağlı kalmayı inatla reddetmesi İslami kesimlerde olumlu karşılanırken seküler ve küreselci kesimde tepkiyle karşılanmaktadır. Enflasyon 2022 ortasında %76 ile yirmi yılın en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Türk hükümetinin ekonomi politikasını belirlemek için dine bağlılığının "*ne kadar zarar verirse versin, finansla ilgili İslami fikirlerine boyun eğdiğini*" gösteriyor. Aslında, Türkiye Cumhurbaşkanı, İslami hassasiyetlerinden dolayı Türkiye'nin laik kurumlarını dağıtmak ve aşırı milliyetçiliği ateşli bir hızla teşvik etmekle meşgul olmaktadır. Mısır'daki Müslüman Kardeşler ve Gazze'deki Hamas gibi yerel ve bölgesel radikal İslamcı grupları desteklemekten din değiştirmeye kadar 2020'de tarihi Ayasofya müzesini camiye çeviren Türkiye, kendisini İslam dünyasının lideri olarak konumlandırarak çoğu zaman dünya çapındaki Müslümanların hakları için savaşma sözü de vermiştir. Kredi derecelendirme kuruluşu Fitch, sürekli olarak Türkiye'nin ekonomik görünümünü bu yıl "negatif" olarak yenilemiş ve hatta hükümetin faiz indirimlerini büyük "politika yanlış adımları" olarak

nitelendirmiştir. Suudi Arabistan gibi geleneksel olarak aşırı muhafazakâr ülkeler daha iyi ekonomik sonuçlar için belirli dini idealleri feda etmeye istekli olsalar da geleneksel olarak aşırı laik Türkiye dini eğilimlere doğru ilerlemektedir (Pereira, 2022).

Türk ekonomisi olumsuz dış etkenlere karşı hala oldukça güçlü bir bağımsızlık gösteriyor: yükselen dolar ihracatı artırırken ithalatı küçültüyor. Bununla birlikte, ekonomik açıklık, Türkiye hükümetinin kullanabileceği siyasi manevra alanını daraltıyor. Böylece, AKP iktidarı altında Türkiye, ulusötesi para akışları için önemli bir hedef haline geldi. Yabancı sermaye girişi ve Türk mal ve hizmetlerine olan talep artışı ekonomik büyümeyi hızlandırarak ülke yüksek refah seviyelerine ulaştı (Ulchenko, 2019). TCMB'nin geleneksel bankacılık üzerinden amacı, öncelikle fiyat istikrarı ve akabinde finansal istikrar ve sürdürülebilir büyümedir. İkili finansal sistemde katılım bankaları üzerinden ulaşacağı amaç ise öncelikle reel ekonominin desteklenerek piyasadaki reel değerlerin artırılması olmalıdır. Reel değerlerin artırılması fiyat istikrarına ortam hazırlayacak ve böylece ekonomik sistem içerisinde üretim artışı gerçekleşecektir. Üretimin artışı ile finansal istikrar sağlanabilecektir. Bu şekilde reel sektörü teşvikle gerçekleşecek büyüme ile birlikte sosyal refah seviyesinin de büyüme sağlanabilecektir (Kazancı, 2020).

Seçmen iktidar partisini desteklemeye devam ederse, ekonomik koşulları muhtemelen tasvir edildiği kadar kötü değildir. Koşulları gerçekten de bu kadar kötüyse, siyasi desteklerini geri çekmelerini beklemeliyiz. Yaygın bir hata, İslami aktörleri rasyonel aktörler olarak görmemektir. Hem karar vericiler hem de onların destekçileri olan İslami aktörlerin rasyonel aktörler olduğunu ve ideolojik tercihlerine ek olarak ekonomik çıkarlara (diğer bireyler kadar) yanıt verdiklerini anlamayı önemli buluyorum. Rasyonellik varsayımı, aktörlerin en faydalı seçeneği belirlemeyi veya oraya ulaşmayı başaracağını kesinlikle garanti etmez. Sonuçta, biz sadece kusurlu insanlarız. Rasyonellik sadece aktörlerin fayda elde etmek için motive olduklarını varsayar. Bu noktada sormamız gereken sorular “hangi faydalar izlenir?” olmalıdır veya “hangi grupların kazanması gerekiyor?” (Demiralp, 2021).

Aşağıdaki hususlar, İslam ekonomisiyle ilgili hükümet politikalarının yönünü ve kararlılığını göstermesi bakımından önem arz etmekte olup, 2019-2023 dönemi 11. Kalkınma Planında geçmektedir:

“160. Onuncu Kalkınma Planı döneminde, İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) bünyesindeki Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi'nin (İSEDAK) faaliyetleri önemli bir ivme kazandı; faaliyetlerinin türleri ve hacmi önemli ölçüde genişletilmiş ve İSEDAK'ı üye ülkeler arasında daha verimli bir kalkınma, diyalog ve politika geliştirme platformu haline getirmek için önemli adımlar atılmıştır. Bu kapsamda işbirliği alanlarındaki öncelikler belirlenmiş ve işbirliğinin geliştirilmesine yönelik araçlar tanımlanmıştır (Çalışma Grupları ve İSEDAK Proje Finansmanı). Ülkemiz İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) Borsalar Forumu, İSEDAK Sermaye Piyasası Düzenleyicileri Forumu, İİT/İSEDAK Özel Sektör Turizm Forumu ve İİT/İSEDAK merkez Bankaları Forumu'na ev sahipliği yapmıştır.

232.1. Ülkemizin ev sahipliği yaptığı İslam Ülkeleri Standartlar ve Metroloji Enstitüsü'nün daha etkin çalışması için gerekli destek sağlanacaktır.

634.1. Türk-İslam tarihinin farklı dönemlerine ait kültürel miraslarımıza öncelik verilerek kültürel mirasımızın araştırılması, korunması ve günümüz toplumuna ve gelecek nesillere aktarılması sağlanacaktır.

830.1. Üniversitelerin bünyesinde İslam dünyasına yönelik araştırma merkezleri kurulacaktır.

826.2. İslam ülkeleri ile ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi kapsamında, İSEDAK Ulusal Koordinasyon Komitesi aracılığıyla ilgili kamu kurumlarının ulusal düzeyde aktif koordinasyonu sağlanacaktır.

828. İslam dünyası ve yakın çevremizde ticaretin kolaylaştırılması ve serbestleştirilmesine yönelik çalışmalar artırılabacaktır.

841.1. Daha fazla etki yatırımı, İslami finans ve sosyal sorumlu finans kaynaklarının Türkiye'ye çekilmesine yönelik kurumsal ve yasal altyapı

oluşturulacak, bu konudaki uluslararası platformlardaki çalışmalar aktif olarak desteklenecektir.”

9. Sonuç

Semavi dinler içerisinde İslam dininin değiştirilmemiş niteliğiyle Allah'ın korumasında olduğundan değiştirilemeyecek olması ve gelişen dünya koşullarına uygun çözümler sunması nedeniyle iktisat politikalarının oluşturulmasında da dikkate alınmalıdır. Bu çerçevede yapılan araştırma ve değerlendirme sonucunda araştırma sorularımız aşağıdaki şekilde cevaplandırılabilmiştir.

“İslam dini iktisadi politika açısından analiz edilebilir mi?” şeklindeki araştırma sorusuna olumlu cevap verilebildiği görülmüştür. Çünkü İslam dini toplumsal hayatla ilgili olarak pek çok hüküm getirmiştir. Ekonomik hayat ile ilgili olarak israfın yasaklanması, zararlı şeylerin üretim ve tüketiminin menedilmesi, çalışmanın esas kılınarak başkalarının sırtından geçinmenin doğru karşılanmaması, zekât ile zenginden fakirlere doğrudan kaynak transferinin emredilmiş olması, faiz yasağıyla risk almadan paradan para kazanılmasının haram kılınması gibi pek çok hüküm doğrudan doğruya iktisadi politika düzenlemeleri alanına girmektedir. Bu nedenle de analiz edilebilmesi olanaklıdır.

Mali politika kaygıları arasında kamu sektörünün bir ekonomiye katılımının kapsamı, vergilendirme düzeyi ve olanakları ve devlet harcamalarının miktarı ve nasıl önceliklendirilmesi gerektiği gibi temel hususlardan oluşmaktadır. Bu konular oldukça fazla bölünebilir ve genellikle daha fazla devlet harcamasını ve daha yüksek vergileri ve daha düşük harcama ve vergili bir ekonomiye daha az devlet katılımını teşvik eden muhafazakâr veya popülist partiler arasında yer alan sosyalist partiler arasında tartışmalı politik söylemlere maruz kalabilir. Ancak, İslam'ın öngördüğü helal, liberaller ile sosyalistlerin aşırılıklarından arındırılmış iman, samimiyet, toplumsal fayda ve ahiret odaklı orta yolu tercih eden bir yaklaşımdır.

Laik toplumlarda ahlak, sosyal olarak kabul edilebilir veya neyin politik olarak doğru olduğu konusunda neyin doğru neyin yanlış olduğu ile

değerlendirilebilir. Örneğin, finansal alanda faiz ödeme ve alma, faizin riba ile eşit olmasını sağlayan İslami finans savunucuları tarafından yapılmamasına rağmen, yaygın olarak kabul görmüştür. Bu da İslam ekonomi politikası ile ilgili analizlerin yapılmasını güçleştiren bir faktör olarak değerlendirilebilir.

Endonezya ve Cava adalarında İslam'ın yayılışı ekonomik faaliyetler ile gerçekleştirilmiştir. Bu da dini tebliğ ile ekonomik faaliyetlerin birbirleriyle ilişkisi olduğunu ortaya koymaktadır. Paylaşılan dini inançlar ve değerler, tüccarlar ve yatırımcılar arasındaki güveni artırarak işlem maliyetlerini düşürür. İlgili kişilerin inananlarına taahhütlerini yerine getirmeleri beklenirse daha az izleme ve garanti gerekebilir. Ancak burada kimlerin gerçek anlamda inandıkları ve kimlerin de inanmış görünerek din istismarı yaparak haksız menfaat elde etmeye çalıştıklarını tespit etmek noktasında güçlüklerle karşılaşılabilir. O nedenle de Hz. Ömer'in "*Müslümanın ibadeti değil muamele tarzı sizin işlerinde esas olsun*"³ şeklindeki sözü dikkate alındığında objektif kriterlerin daha fazla dikkate alınmasının dine uygun olduğu söylenebilir. Bu da İslam ekonomi politikasının objektif kıstaslara dayanması gerektiğini ortaya koyan başka bir delil olarak sunulabilir.

İslami finans gündeminin uygulanmasındaki ilerleme, son yarım yüzyılda ideal bir İslami ekonominin nasıl işleyebileceği ve bunun için gereken pratik tedbirler konusundaki tartışmalardan çok daha fazla geliştirdi. İslam olarak tanımlanabilecek bir ekonomi henüz yoktur, oysa İslami bankacılık ve finans, dünya genelinde 3 Trilyon ABD dolarının üzerindeki varlıklar ile gelişmektedir. Ancak, mevcut İslami bankalar ve işletmeciler için yasal ve düzenleyici bir çerçeve sunmaktadır. Bu gelişen imkân ve Pazar olanakları da kuşkusuz İslam ekonomi politikasına veri sağlamaktadır.

İslam dünyasının ekonomik çeşitliliği beş ana faktörün bir sonucudur: takva, kaynak donanımları, demografi, ekonomik tarih ve politika. İslam toplumları ne zaman dinine bağlı ve takvayı esas almışlarsa maddi olarak da terakki etmişler ve ne zaman dünyaya dalarak dinlerini ikinci ve üçüncü plana almışlarsa o zaman hep gerilemişlerdir. Dolayısıyla iman ve takva düzeyi aslında ekonomik politika ile yakından ilişkilidir.

³ Detaylı bilgi için bkz: Haraitî, Mekarimu'l-ahlak, 1/185, Kenzul-Ummal, h. No: 8435

“Risale-i Nur Külliyyatı, iktisadi politika ile ilgili nasıl bir perspektife sahiptir?” şeklindeki ikinci araştırma sorusu da cevaplandırılabilmiştir. Risale-i Nur maddi bir bakış açısıyla hukuki ve politik önlemlerle insanların davranışlarının yönlendirilmesine çok önem vermez. Daha çok insan davranışlarının saikleri olan inanç, kültür ve toplumsal değerlere önem vermektedir. Toplumun başına gelen arzi ve semavi musibetlerin çoğunluğun hatasına karşı verilen ilahi cezalar olarak görmekte ve belaların gelmemesi için herkesin kendi davranışlarına dikkat ederek en yakınındakileri de uygun bir şekilde uyarması ve en önemlisi de örnek bir yaşam içerisinde olmasına büyük değer verilmektedir. Bu nedenle de dini yasak ve emirlerin bilinmemesi gibi bir sorundan ziyade insanların bilerek geçici dünya hayatını ahirete tercih ettikleri ve bu nedenle de maddeciliğin toplumda yaygınlaştığı buna karşı ancak tahkiki bir gerçek imanla mücadele edilebileceği ifade edilmektedir. Aynı zamanda sadece ahiretteki azabından bahsedilmemekte aynı zamanda İslam’ın getirmiş olduğu toplumsal hükümlerin toplumun dünyadaki saadeti için de bir ilaç gibi geldiği savunularak her bir hükmün yüzer fayda ve hikmetleri olduğu açıklanmaya çalışılmıştır. Bu amaçla da bu zamanın sorunlarına Kuran eczahanesinde devaların getirilmiş olduğu savunularak Risale-i Nur okumalarıyla zamanla insanların yaklaşım ve değer yargılarıyla birlikte eylemlerinin de iyiye doğru değişim göstereceği uygulamadaki örnekleriyle birlikte verilmektedir.

Önemli tespitlerden birisi de Müslümanların Hristiyanlar gibi olmadığı hususudur. Diğer dinlere mensup olanların zaten bozuk olan dinlerinden çıkmaları veya dinsiz olmaları durumunda akla yanaşabildikleri ve bilimsel düsturlarla bazen daha faydalı hale gelebildikleri görülmüşken İslam’ın hak din olması nedeniyle İslam dininden uzaklaşan veya dinsiz olanların gerçek anlamda asla başka bir dine mensup olamayacakları gibi ancak anarşist olarak topluma zararlı bir hale geldikleri uyarısında bulunmaktadır. Bunun en önemli nedeni de İslam’da en ufak muamelatla ilgili dini hükümlerin bizzat Hz. Peygamber tarafından konulmuş olması Şeriatın yaşamın her alanını farz, vacip, müstehap, mendup, caiz, nafil sünnet, mekruh, haram gibi hükümlerle düzenlemiş olmasıdır. Hristiyanlıkta ise iman esasları ortaya konulurken muamelat ve yaşam ile ilgili hususların Havariler tarafından sonradan farklı şekillerde belirlenmiş olmasıdır. Bu nedenle İslam’da din iman ve hayat bir bütünlük

gösterirken Bediuzzaman'ın ifadesi gibi vücudun cildi gibi ayrılamaz iken Hristiyanlıkta bu şekilde değil elbise değiştirmek şeklinde olanaklı ve hükümlerin inkâr edilmesiyle dinden çıkılmamaktadır. Hatta başka bir dine girebilir örneğin İslam'a geçerse Hz. İsa'yı daha çok severek dindarlığı derinlik ve genişlik gösterir veya tüm dinleri reddederek dinsiz de olabilirken topluma yararlı işler yapmaya devam edebilir. Çünkü tahrif edilmiş bozuk bir dinden çıkmakta ve elde ettiği iyi huylar ve güzel davranışlarını daha önce mensubu olduğu Hristiyanlıktan değil bilim ve medeniyetten almaktadır. Ancak hakiki bir Müslüman bir defa İslam zincirine girdikten sonra gerçek anlamda Hristiyan veya Yahudi olamıyor. Çünkü Hz. İsa ve Hz. Musa'yı da İslam ile tanımış ve Hz. Peygamberin şemsiyesi altında sevmiştir. İslam çizgisinden çıktıktan sonra başka bir dine gerçek olarak giremediği gibi hak ve hakikati reddettiği için vicdanı bozulmakta ve topluma zararlı bir hale gelmektedir.

Risale-i Nur'da *"Bu zamanda en büyük bir vazife ve ihsan-ı ilahi kendi imanını kurtarmak ve başkasının imanına kuvvet verecek şekilde çalışmaktır"* denilerek mevcudat içerisinde en önemli varlığın hayat olduğu, hayat içerisinde en önemli insan hayatı olduğu ve insan hayatı içerisinde de en önemli hususun kısa ve geçici dünya hayatını ebedileştirmek yani ahiret hayatı olması nedeniyle ebedi hayata hizmetin esas kılınarak geçici dünya hayatıyla ilgili politika ve uygulamaların da buna hizmet etmesi derecesinde bir kıymet kazandığı ifade edilmektedir. Dolayısıyla tahkiki bir imana sahip olan birey hane halkı, tüketici, üretici, girişimci veya politik karar alıcı olsun fark etmeden insanlığa faydalı işlerde gayret göstermeyi, fedakârlıkta bulunmayı, yardımsever olmayı, zayıflarla paylaşmayı, israftan kaçınmayı ve boş durmadan ahiretin tarlası olan dünya hayatında kendisine verilmiş olan ömür sermayesini bu uğurda en doğru bir şekilde değerlendirmeye gayret edeceği için iktisat politikası amaçlarının da daha kolay bir şekilde elde edilmesini sağlamış olabilecektir. Ancak dinin sadece görünen maddi şekilselliğinde takılarak dünyaperest ve en küçük maddi menfaatini insanlığın en büyük yararına tercih edebilecek şekilde bir davranış içerisinde bulunanlar İslam ekonomisine yarardan çok zarar verebileceklerdir. Münafıklığın toplumda yaygın ve yoğun olması durumunda iktisadi politika paketlerinin beklenen etkileri sağlaması, ekonomik istikrar ile parasal ve mali disiplinin korunması normal şartlar altında olanaklı değildir.

Kaynakça

- Acar M. (2009) Towards A Synthesis of Islam And The Market Economy? The Justice And Development Party's Economic Reforms In Turkey, <https://doi.org/10.1111/j.1468-0270.2009.01888.x>
- Ahmed Z., Iqbal M. and Khan M. F. (1983) Fiscal Policy and Resource Allocation in Islam, International Centre for Research in Islamic Economics King Abdulaziz University, Jeddah And Institute of Policy Studies, Islamabad.
- Alkan, Y. (2017). Kapitalizm ve Said Nursi'nin Kapitalizme Bakışı. Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi, (3), 99-112. DOI: 10.31120/0.2018.29
- Altuntepe, N. (2019). İslam Ekonomisinde Maliye Politikası -Teorik Bir Yaklaşım-. İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi, 5(1) 39-62. 39-62
- Anonim. (2014). Social Democracy For The 21St Century. modern-schools-of-economics-family-tree: <https://socialdemocracy21stcentury.blogspot.com.tr/2014/04/modern-schools-of-economics-family-tree.html> adresinden alınmıştır
- Ansari, M. (1994). İslamic Perspectives on Sustainable Development. The American Journal of Islamic Studies, 394-402.
- Aström, Z. H. (2011). Paradigm Shift for Sustainable Development: The Contribution of Islamic Economics. *Journal of Economic and Social Studies*, 73-84.
- Aziz T. M. (2022) An Islamic Perspective of Political Economy: The Views of (late) Muhammad Baqir al-Sadr, <https://www.al-islam.org/al-tawhid/vol10-n1/islamic-perspective-political-economy-views-m-b-al-sadr-aziz/islamic-perspective>
- Bakkal, A. (2017). Bediüzzaman Said Nursi'nin İktisatla İlgili Orijinal Görüşleri. Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi, (3), 1-6. DOI: 10.31120/0.2018.23

- Bilen, M. ve Terzi, G. (2019). Türkiye'de Yoksulluk Sorunu ile Mücadelede Zekat Kurumunun Rolü ve Gerekliliği Hakkında Camii Cemaati Üzerine Bir Araştırma. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi*, 5(2) 133-167.
- Boettke, P. J., Coyne, C. J., Davis, J., Guala, F., Marciano, A., Runde, J., et al. (2006). Where Economics and Philosophy Meet: Review of the Elgar Companion to Economics and Philosophy with Responses from the Authors. *The Economic Journal*, 306-F325.
- Campbell, W. F. (1971). Economics And The Machiavellian Tradition. *Journal of Economic Issues*, 20-31.
- Çayıroğlu, Y. (2014). İslâm İktisadının karakteristik özellikleri. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 149-183.
- Demiralp, S. (2021) Are low interest policies guided by religion in Turkey?, <https://yetkinreport.com/en/2021/12/22/are-low-interest-policies-guided-by-religion-in-turkey/>
- Demirer, F. (2017). Erdem Akça ile Bediüzzaman Said Nursi'nin İktisad Risalesi Üzerine Söyleşi. *Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi*, (3), 213-219. <https://dergipark.org.tr/en/pub/katre/issue/29636/318369>
- Dilek, M. (2017). Tüketim Ekonomisinin Aileye Verdiği Zararı Önleme Unsuru Olarak İktisat. *Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi*, İktisat Sayısı, 159-170. DOI: 10.31120/0.2018.33
- Duran, B, Sülükçüler, S. (2017). Said Nursi'nin Aile Modelinin Firma Ailesine (Stakeholder) Uygulanması. *Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi*, (3), 127-146. DOI: 10.31120/0.2018.31
- El-Ânî, U . (2017). Nursi'nin Faiz (Riba) Hakkındaki Düşünceleri. *Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi*, (3), 171-183. DOI: 10.31120/0.2018.34
- Al-Sadr. M. B (1982) *İqtisaduna (Our Economics)* (Beirut: Dir al-Ta'aruf, 311313.

- Gundolf, K., & Filser, M. (2013). Management Research and Religion: A Citation Analysis. *Journal of Business Ethics*, January 1, 177-185.
- Hasan, Z. (2007). Evaluation of Islamic Banking Performance: On the Current Use of Econometric Models. Proceedings of the 6th International Conference, Advances in Islamic Economics and Finance, Islamic Research and Training Institute (IRTI).
- Hill, L. E. (1989). Cultural Determinism or Emergent Evolution: An Analysis of the Controversy Between Clarence Ayres and David Miller. *Journal of Economic Issues*, Vol. XXIII, No. 2, 465-471.
- Jha, Y. (2013). Examining the Meta-Principles of Modern Economics and their Implications for Islamic Banking and Finance. *Islamic Sciences*, Vol. 11, 169-181.
- Kara, V. (2017). Bediüzzaman Said Nursi'ye Göre Beşeri Yaşam Devirleri ve Malikiyet ve Serbestiyet Devri. *Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi*, (3), 41-67. DOI: 10.31120/0.2018.26
- Karatepe, İ. D. (2013). Islamists, bourgeoisie and economic policies in Turkey. *Kurswechsel : Zeitschrift für gesellschafts-, wirtschafts- und umweltpolitische Alternativen*, 3.
- Kazancı, F. (2020). Merkez Bankalarının İkili Finansal Sistemde Kullandıkları Parasal Aktarım Mekanizmasına Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Örneği Üzerinden Faizsiz Bir Yaklaşım. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi*, 6(2) 273-310
- Khan, M. F. (2013). Theorizing Islamic Economics: Search for a Framework for Islamic Economic Analysis. *Islamic Econ.*, Vol. 26 No. 1, 203-236.
- Koççalışkan, İ. (2017). Risale-i Nur'un Yaklaşımı ile Çevresel Farkındalık. *Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi*, (3), 113-125. DOI: 10.31120/0.2018.30
- Koehler, B. (2011). The Economist Mohammed Ibn Abdullah (570 - 632). *Economic Affairs*, 109-114.

- Marsuki, M. Z. (2009). Religious Agendas Towards Sustainable Development: An Islamic Perspective. *Malaysian Journal of Science and Technology Studies*, 22-39.
- Mirakhor, A. (2014). The Starry Heavens Above and the Moral Law Within: On the Flatness of Economics. *Econ Journal Watch*, 186-193.
- Nakvi, N. H. (1985). Ekonomi ve Ahlak. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Nienhaus, V. (2013). Method and Substance of Islamic Economics: Moving Where? *Islamic Economics*, 169-202.
- Nursi, B. S. (1960). Sözler. İstanbul: Envar Neşriyat.
- Nursi, B. S. (1970). Lemalar. İstanbul: Envar Neşriyat.
- Nursi, B. S. (1993). Münazarat. İstanbul: Envar Neşriyat.
- Ongan, N., T., (2008), İslam Ekonomisinde Bölüşüm, Çalışma ve Toplum
- Pereira A. (2022) Turkey's Mixing of Islam and Economics is a Recipe for Disaster, <https://www.statecraft.co.in/article/turkey-s-mixing-of-islam-and-economics-is-a-recipe-for-disaster>
- Riis, O. (1989). The Role of Religion in Legitimizing the Modern Structuration of Society. *Acta Sociologia*, 137153.
- Shittu, A. B. (2014). The Qur'anic worldview: A springboard for cultural reform. *Intellectual Discourse*, 239-242.
- Sırım, V. (2019). MODERN İKTİSAT KAVRAMLARININ RİSALE-İ NUR'DAKİ KARŞILIKLARI . Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi , (8) , 135-182 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/katre/issue/51459/638852>
- Siddiqi, M. N. (1992) Teaching Public Finance In Islamic Perspective, Centre for Research in Islamic Economics King Abdulaziz University Jeddah, Saudi Arabia

- Steigerwald, D. (2005). Our New Cultural Determinizm. *Society, January 1*, 71-75.
- Treanor, J. (2015). Half of world's wealth now in hands of 1% of population – report. The Guardian: <https://www.theguardian.com/money/2015/oct/13/half-world-wealth-in-hands-population-inequality-report> adresinden alınmıştır
- Uğur, Z, Artık, A. (2017). İnsan Rasyonel Bir Varlık Mıdır? Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi, (3), 15-39. DOI: 10.31120/0.2018.25
- Ulchenko N. (2019) The Economic Policy Of Turkey's Justice & Development Party – Quite 'Un-Islamic' In Some Aspects, VOL 13 NO 2 (2019): Politics And Religion Journal, <https://doi.org/10.54561/prj1302251u>
- Wible, J. (2000). Complexity In Peirce'S Economics And Philosophy. C. S. PEIRCE içinde, *Complexity & the History of Economic Thought* (s. 74-103). Research and Development.
- Wight, J. B. (2014). Economics within a Pluralist Ethical Tradition. *Review of Social Economy, Volume 72, Issue 4*, 417-435.
- Wilber, C. K. (1974). The 'New' Economic History Re-examined: R. H. Tawney on the Origins of Capitalism. *American Journal of Economics & Sociology, July 1*, 249-258.
- Zaim, S . (2017). İktisad Risalesi. Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi, (3), 201-211. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/katre/issue/29636/318306>
- Zaman, A. (2012). Crisis in Islamic Economics: Diagnosis and Prescriptions. *Islamic Econ, n., Vol. 25 No. 1*, 143-166.
- Zubayr, H. (2016) Evolution of Islamic Economics: A critical analysis, MPRA Paper No. 71911